

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 18

עשיית מחיצה בשבת

הקדמה

הגדרת המלאכה: מלאכת בונה היא אחת מל"ט מלאכות האסורות בשבת, מהות המלאכה היא בניית בניין קבע העומד להתקיים ימים רבים, הנגרם על ידי צירוף חלק אל חלק המחובר את הבניין לחלק אחד. כמו כן, המלאכה כוללת גם הכשרת הקרקע לבניין על ידי חפירה [אפילו אם עיקר החפירה היא כדי להטמין בה חפצים, וחיצוק הבניין לכל גווניו]¹. וכן חיבור חלקים זה לזה בחיבור חזק ומהודק על ידי דבק ומסמרים ייחשב לאיסור בונה². מדברי חכמים נאסר לבנות בניין עראי, שאינו יכול להחזיק מעמד ימים רבים, ואף עשיית אהל עראי יש בו איסור מדברי חכמים שמה יעשה אהל קבע³. מלאכת סותר הינה המלאכה ההפוכה ממלאכת בונה. לכן, כל דבר שעשייתו אסורה משום מלאכת בונה, סתירתו אסורה משום מלאכת סותר. מלאכת סותר האסורה מן התורה, היא סתירה שיש בה תועלת, כגון, סתירה על מנת לבצע בנייה טובה יותר, כדוגמת קדיחת חור בקיר לצורך בנייה או חפירה באדמה לצורך בנייה וכדומה⁴. אך חכמים אסרו גם סתירה שהיא דרך השחתה.

וחזקים שאינם נכפפים, ומצילים מהחמה או הגשמים, יש לאסור לחבשם בשבת, משום איסור אוהל, (שאיסורו בגג רוחב טפח ומעלה). ומגבעות שחובשים לכבוד ולא מפני חמה או גשמים [כפי שנוהגים לחבוש תלמידי חכמים ובני תורה] וזוהי צורת המגבעת, מותר לחבוש אותם בשבת גם אם שיעורו טפח ויותר, וכן המנהג פשוט¹⁵.

פרטי הלכות בעניין איסור בנייה בכלים

ההלכה נפסקה כדברי בית הלל דאין בנין בכלים ואין סתירה בכלים, אלא שנחלקו הראשונים בהבנת דבריהם, כיון שיש כמה סוגיות בש"ס שנראה מהן שיש בניין וסתירה בכלים

להלכה: כל חיבור הנעשה על ידי תקיעה, ודרכו להיות מחובר היטב - אסור לחבר בשבת. ואם אין דרך החיבור להיות בחזקה אלא רפוי - מותר.

חז"ל אסרו לחבר, ואפילו באופן רפוי, כלים שדרכם להיות מהודקים בחזקה, מחשש שיתקע ויחזקם, ולכן ספסל או כסא שנשברה רגלו או משענתו - אסור להחזירם, ואפילו ברפיון, מכיון שדרכם להיות תקועים בחזקה, מחשש שמה יתקע.

תקיעה וחיבור שני חלקים של כלי זה לזה בחזקה (כגון ע"י הידוק חזק ע"י חיבור במסמרים וכדו'), נחשבת בנין גמור בכלים, ועל כן היא אסורה בשבת. ויש לציין כי תקיעה כנ"ל אסורה בשבת גם לדעת הראשונים הסוברים שאין בנין בכלים כלל. אמנם, לשיטתם אין האיסור מדין "בונה" אלא מדין "מכה בפטיש" ["גמור מלאכת הכלי"], כיון שתקיעה כנ"ל מסיימת את מלאכת ייצור הכלי.

גזירה שמה יתקע

כלים שדרכם להיות מהודקים בחזקה אסרו חז"ל לחברם אפילו בחיבור רופף שמה יתקעו ויחברו בחזקה. אמנם כלים שדרכם להיות מחוברים באופן רפוי, מותר לחברם כן בשבת.

ידיית של כיסא שהתפרקה האם מותר להחזירה בשבת?

אסור מן התורה לחבר ידיית שהתפרקה מן הכיסא למקום מושבה על ידי תחיבת מסמר או פיסת עץ ביניהם באופן שמהדק את הידיית שתשוב למקומה

המסילה או המקל באופן שהוא נע ונד על ידי רוח. ומותר להוציא ולהחזיר¹⁰. (אם היולן גדול מאד, ורוצה לתלותו לזמן ארוך, דינו כדין הפרוכת להלן).

תליית שטיח מצויר על גבי מסמרים הקבועים בקיר מלפני השבת, האם מותר?

מותר לתלות שטיח מצויר על גבי הקיר לנוי, ואין בכך כל חשש גם אם יתלו אותו בכל צדדיו באופן שאינו נד ונד ברוח, כיון שאינו נועד למחיצה כלל אלא לנוי, הרי הוא כמו תמונה שמותר לתלותה על גבי מסמר הקבוע בקיר מלפני השבת¹¹.

פריסת בגד על גבי חלון שהתנפץ, האם מותר בשבת?

מותר לפרוס בגד או שמיכה על חלון כדי למנוע כניסת האור או חום או קור, כיון שכיסוי אינו מוגדר כמחיצה¹².

האם מותר להחליף פרוכת של ארון קודש בשבת?

מותר לתלות פרוכת בארון הקודש, אם תולה את הפרוכת באמצעות לולאות, מותר בכל עניין. אולם אם פורס פרוכת ארוכה שלא באמצעות לולאות אלא תולה אותה על גבי מוט, צריך שיוהר בזמן התליה שלא יצור אהל, דהיינו שבקיפול ייווצר אוהל (ברוחב טפח) ותאהיל, כיון שזה אהל עראי שאסור לעשותו בשבת. לכן, יתלו שניים ביחד את הפרוכת, שבאופן זה קל יותר ליהר בדבר¹³.

פריסת מפה על גבי שלחן ושמיכה על גבי מטה ומשתלשלים עד לרצפה, האם יש לחוש לאוהל הנוצר תחת השולחן או המיטה?

מותר לפרוס מפה על גבי שלחן וכן שמיכה על גבי מיטה בשבת, גם באופן שהן משתלשלות עד לרצפה ויוצרות 'מחיצות' מכל הכיוונים של השולחן או המיטה, כיון שאין לו צורך באהל שנוצר מתחת, אין זה נחשב כאוהל¹⁴.

האם בשבת מותר לחבוש מגבעת עם שוליים רחבות טפח ויותר?

מותר לחבוש כובע בשבת למרות שהוא מצל עליו מפני החמה או הגשמים. אך כובע רחב שוליים רחב למעלה מטפחו (שמונה סנטימטר) ושוליו קשים

איזה מחיצה מותר לעשות בשבת ואיזה אסור?

מחיצת עראי, דהיינו, תלות סדין או שאר בד שאינו מחובר בכל צדדיו, ונד ברוח מצד לצד, אין בזה איסור כלל, ומותר לתלותה בשבת⁵, וכן מותר לגרוור מחיצות עץ מוכנות למטרת הפרדה בין גברים לנשים. אולם אסור בשבת לחבר מחיצה העשויה מפלטת עץ או למתוח סדין מכל צדדיו באופן שלא יזוז ברוח, ע"י קליפסים, יתדות או מסמרים בחזקה, כיון שעוסק בבנייה, הרי זה מלאכת בונה⁶.

האם מותר להעמיד מחיצה או דופן עץ, להשלים דופן לדפנות הסוכה כדי להכשירה בשבת?

'מחיצה המתרת', שעצם העמדתה מתירה שימוש שהיה אסור מלפני כן, אסור להעמידה בשבת, ונקראת 'מחיצה המתרת' על שם שמתירה שימושים שהיו אסורים, כגון: סוכה שהיו לה שתי דפנות, שאינה נקראת סוכה עד שיהיה לה לפחות שלוש דפנות, אסור חכמים להוסיף לה דופן, אפילו שההוספה אינה כרוכה בשום איסור, כגון שמניח פלטת עץ לרוחב הסוכה, העמדת מחיצה זו אסורה בשבת⁷.

דופן סוכה שנעשית על ידי סגירת הדלת, האם מותר לפתוח ולסגור את הדלת בשבת?

סוכה הבנויה במרפסת, באופן זה שהדופן השלישית שלה היא דלת המרפסת עצמה, וכאשר הדלת נפתחת, נמצא שאין לסוכה אלא שתי דפנות בלבד והסוכה נפסלת: מן הראוי שלא להשתמש בסוכה זו בשבת. אך אם אין ברירה אחרת, מותר להשתמש בסוכה זו, כיון שדרך הדלת בפתיחה וסגירה, אין בסגירה פעולת העמדת מחיצה אלא ממילא⁸.

תליית וילון לצורך הפרדה בין גברים לנשים, האם מותר לתלותו בשבת?

מותר לתלות וילון בשבת כנגד החלון או הדלת, כדי להגן מפני קרני השמש, או בכדי שלא יראו אנשים את אשר נעשה בבית, וכן מותר לפרוס וילון בכדי להפריד בין גברים לנשים בעת הרצאה או אירוע משפחתי, ואין בכך משום איסור נטיית אהל בשבת⁹. וכמוכן כשאינו עושה פעולת בנייה של חיבור מסמר וכדומה אלא רק תולה את הוילון בלולאות על גבי

9 רמ"א סימן שטו סעיף א.

10 משנ"ב שם ס"ק ה, ו, ט.

11 משנ"ב שם ס"ק ז.

12 משנ"ב סימן שיג ס"ק ג.

13 רמ"א שם סעיף א.

14 משנ"ב שם ס"ק לא.

15 שו"ע סימן שא סעיף מ, ומשנ"ב שם ס"ק קנב.

1 רמב"ם בפי"מ (סוף פ"ו).

2 רמב"ם (פ"י מהל' שבת פ"ג).

3 משנ"ב סימן שטו ס"ק א.

4 רש"י (דף לא: ד"ה ומשכן).

5 שו"ע סימן שטו סעיף א, וברמ"א שם.

6 משנ"ב שם ס"ק ה, ו, ט.

7 שו"ע שם.

8 עפ"י הרמ"א סימן תרכו סעיף ג, ובמשנ"ב שם ס"ק ט. ש"ש"ב שם סעיף מ עמוד שצז.

ולא תצא, כיון שפעולה זאת נקראת עשיית כל¹⁶. חכמים הוסיפו לאסור אפילו הידוק לבד בלא חיזוק מסמרים או דבק, משום גזירה שמה ידוק בחזק על ידי מסמרים או דבק, אבל דבר שאין דרכו להיות מהודק אלא רפוי במקומו, אין חשש שמה יתקע במסמרים כשמחזירו רפוי¹⁷.

משקפים שנפל מהם הבורג, האם מותר להברם בשבת?

משקפים שנפל מהם הבורג המהדק את הידית למשקפים או את העדשה למשקפים, אסור להחזיר את הידית או העדשה עם ההברגה, ויש בכך חשש איסור מן התורה¹⁸. ואם לא ניתן להשתמש במשקפיים, הרי הן נאסרות בטלטול כדין מוקצה מחמת גופו, וכן דין הבורג¹⁹.

משקפים שהעדשה בהם רופפת ומשתמטת מהמסגרת לעיתים תקופות, האם מותר להחזירה בשבת?

עדשת משקפיים רופפת ויוצאת ונכנסת לעיתים קרובות ואין צורך בכוח רב כדי להחזירה למקומה, מותר להחזירה למסגרתה בשבת, באופן שאין צורך בהברגה או לחץ מיוחד²⁰.

גלגל של עגלת ילדים שנשמט, האם מותר להחזירו למקומו בשבת?

גלגל העגלה שיצא ממקומו, אסור להחזירו למקומו בין בהידוק ובין ברפיון, כיון שדרכו בהידוק או בחיבור עם ברגים, גזרו חכמים שמה יתקע אותו על ידי ברגים או מסמרים²¹. כמו כן, יש להשיב לב שברוך כלל, העגלה יוצאת מכלל שימוש מבלי הגלגל, לפיכך אסור לטלטלה מדין מוקצה²².

קיפול עגלת תינוק, הרכבת אמבטיה בעגלת תינוק, שינוי מצב בעגלת טיולון

מותר לקפל ולפתוח עגלת תינוק בשבת, מפני של חלקים העגלה מחוברים ורק פותח וסוגר על צירו²³. עגלת תינוק שעליה מורכבת "אמבטיה", יש לבדוקה ביום חול: אם האמבטיה מחוברת על ידי וויס, קליפסים וכדומה [ובדרך כלל זה כך], מותר להרכיבה ולפרקה בשבת, אך אם תפוסה על ידי בורג או הדבקה וכדומה אסור להרכיבה ולפרקה בשבת.

עגלת תינוק מתכווננת שניתן לשנות בה את תנוחת התינוק משכיבה לישובה, יש לבדוקה ביום חול ולוודא שאין בכך חיבור חזק ותקיעת חלק אחד בחלק אחר בהברגה או בעזרת קפיץ חזק. מצאו שיש בכך תקיעה בחוזקה בהברגה או בקפיץ - אסור לעשות כן בשבת. מצאו שיש תקיעה אך אינה בחוזקה (ברוב העגלות) - מותר לעשות כן בשבת²⁴.

האם מותר להרחיב שולחן בשבת?

שולחן העשוי משתי פלאטות שניתן להניח ביניהם עוד פלאטה או שניים כדי להרחיב את שטח השולחן, מותר לעשות כן בשבת, שאין כאן הידוק כלל, והרי אין הדרך לחברן זה לזה במסמרים ובדבק ואין בכך מעשה אומן²⁵.

חתיכת גומי או פלסטיק שמחוברת ברגלית הכיסא כדי למנוע חריקה ורעש, אם נפלה בשבת מותר להחזירה?

חתיכת גומי או פלסטיק המחוברת לרגלי הכיסאות

כדי למנוע רעשים, אם נפלה בשבת אסור להחזירה למקומה, כיון שהדרך להחזירה בהידוק²⁶.

הרכבת מחט למזרק חד פעמי, האם מותר בשבת?

כאשר יש צורך להזריק זריקה בשבת, במזרק חד פעמי, שצריך לחבר את המחט לגוף המזרק, לכתחילה יש לחבר את המחט למזרק מבעוד יום, אולם בבתי חולים או במקומות שאי אפשר לחברם מבעוד יום מטעמי סטריליזציה, מותר לעשות כן בשבת למרות שתוחב את המחט בהידוק, כיון שאין בפעולה זו מעשה אומן, ואין צורך של הידוק בדבק וכיוצא בזה²⁷.

האם מותר להחזיר מגירה למקומה בשבת?

מגירה של ארון שיצאה ממסילתה, מותר להחזירה בשבת, כיון שהדרך שלהם להיות מחוברים ברפיון ואין בהם חשש שיחבר בחוזק או במסמרים, וה"ה במגירה טלסקופית (שיש לה קפיץ שמונע ממנה לצאת לגמרי מהארון), מהטעם הנ"ל²⁸.

האם מותר להגביה ולהנמיך סטנדר או כיסא ע"י הברגה מיוחדת?

כל כלי שדרך השימוש בו היא על ידי פתיחתו וסגירתו באופן תדיר, הרי שבכך אין איסור לפתוח אותו או לסגור אותו גם בהידוק כיון שהדרך היא להשתמש בו בשתי האופנים. לפיכך מותר להגביה ולהנמיך עמוד למידה "סטנדר", למרות שיש בצידו ברגים המהדקים את פעולת ההגבה וההנמכה. והוא הדין בכיסא מתכוונן²⁹.

האם מותר להחזיר מקל מטאטא למקומו בשבת?

מקל מטאטא שהתפרק ממקום הברגתו מלפני השבת, אסור להחזירו למקומו בשבת, כיון שהדרך שלו להיות מחובר שם בחוזק, לימים מרובים³⁰.

משקפת או מיקרוסקופ האם מותר לכוון את הפוקוס שלהם בשבת?

משקפת או מיקרוסקופ שלצורך הצפייה בהם צריך לכוונם ע"י הברגה, ורק ע"י כיון הפוקוס כראוי ניתן להשתמש בהם בשבת, אך על פי כן, מותר לכוונם, אם יש לו צורך היתר להשתמש בו בשבת³¹.

הגבתה או הנמכת גודל הקביים, האם מותר בשבת?

אסור בשבת להגביה או להנמיך את גובה הקביים, כיון שעשוי להיות כך לזמן מרובה ואין דרך לשנות את הגובה באופן תדיר, אין זה דומה לנידונים דלעיל³².

האם מותר לפרק ולהרכיב נשק אישי לצורך בדיקת כשירות הנשק?

פירוק והרכבת המכלול של נשק אישי אסורים - לרוב הדעות - מן התורה, ויש להימנע מהם בשבת, אלא אם כן ישנו צורך מבצעי שאז מותר בכל אופן משום פיקוח נפש. כמו הכנסת מחסנית לנשק אישי - אסורה מדרבנן, לכן יש להכניס את המחסנית לנשק לפני שבת, כשאין בכך בעיה ביטחונית, הוצאת מחסנית מהנשק מותרת³³.

האם מותר לילדים להרכיב משחקים כגון 'לגו' 'קליקס' וכדומה?

מותר לילדים קטנים שלא הגיעו למצוות לשחק בבניית משחקי הרכבה כגון 'לגו' ו'קליקס' וכדומה, ואין בהם איסור בניין וסתירה, כיון שדרך בניית

המשחק היא לפרק ולבנות באופן תדיר³⁴. אולם משחקי הרכבה שנועדו לחיבור רק פעם אחת בלבד, ומאותה הפעם כבר לא צריך לפרק את המשחק, ואדרבה זהו דרך שימוש, ואם היתה אפשרות גם לחבר זאת בדבק היו עושים זאת תוך כדי חיבור, יש בכך איסור בנייה בשבת, ואם מפרק משחק זה בשבת, יש בו איסור סותר³⁵.

שימוש בטרמוס ובקבוק חם בשבת

מותר בשבת להשתמש בטרמוס או בקבוק חם, בכדי לשמור על חום המים, ולהבריג בחוזקה את מכסה הטרמוס, כיון שכך דרכו לפותחו בכדי לתת בו מים חמים ולסגורו כדי לשמור על חומו³⁶.

החלפת מיכל גז במכשיר להכנת סודה

מכשיר "סודה סטרים", שמחברים בחלקו האחורי מיכל גז של פחמן דו חמצני, ובצידו השני מחברים בקבוק מלא מים בכדי להפוך את המים למי סודה, מותר להבריג בשבת את מיכל הגז למרות שתדירות החלפת המיכל היא אחת לחודש, כיון שבכל אופן זהו הדרך לשימוש בו להחליף את המיכל כאשר נדרש להחליפו, ולכן אין בו חשש של תקיעה במסמרים או בכרגים או דבק, ואין בכך כל מעשה אומן³⁷.

האם מותר להוציא ספר תורה מתוך נרתיק ספרדי בשבת כדי לגלולו, והאם מותר להחזירו לשם בשבת?

בספר תורה ספרדי שיריעות הספר נמצאות בתוך בית בנוי, גלילה של כמה עמודים יחד כשהספר בתוך הבית שלו עלולה לקרוע את היריעות, לכן אם צריכים לגלול את היריעות לפרשות רחוקות זו מזו, מותר להוציא את היריעות מהנרתיק לגוללם ולהחזירם, ואין בזה חשש בניה וסתירה, כיון שהיריעות מונחים שם תמיד בצורה רפויה, אין חשש שיבוא לתקוע בחוזקה³⁸.

פעולות הדומות לבנייה שנאסרו מדברי חכמים

האם מותר ליצור גבינה קשה בשבת?

אסור לחבר ולקבץ חלקי גבינה זה לזה ולאחדם יחד לגבינה קשה שעומדת להתיישן ימים רבים, כיון שיש בפעולה זו דמיון למלאכת בונה, שמקבץ חלקים לגוף אחד ולקיים, עד אשר יחליטו לאכול את הגבינה³⁹.

האם מותר לקלוע או להתיר צמה בשבת?

אסור חכמים לקלוע צמה בשבת, כיון שיש בכך דמיון לבניין בכך שמאחד את חלקי השיער ובונה מהם צמה, (כמו שדרשו חז"ל על הפסוק " ויבן ה' אלוקים את הצלע" (בראשית ב, כב) מלמד שהכינה הקב"ה לחופתה מקולעת בצמה, מוכח ששייך לשון בנייה בקליעת צמה), כמו כן אסור להתיר קליעת צמה בשבת משום איסור סותר⁴⁰. אכן, מותר לאסוף את השיער ולקושרו בגומי, או בסרט.

האם מותר לסלסל פאות בשבת?

אין לסלסל את פאת הראש (כמנהג החסידים) בשבת, כיון שפעולה זו דומה לקליעת צמה ויש בה משום סרך בונה. ומי שיש לו פאות מסולסלות מערב שבת ורוצה לסלסל את פאותיו שיראו יותר מסודרות, יש לו על מה שייסמוך⁴¹

עמוד שעה.

30 עפ"י הג"ל במשנ"ב שיג ס"ק מה.

31 כף החיים שם ס"ק עג.

32 משנ"ב סימן שי"ג ס"ק מה, כדין כיוסי הכלים העשויים לפתיחה וסגירה תדיר. ש"ש"כ פרק כג סעיף 1

עמוד שעה.

33 שולחן שלמה ח"ב עמוד קעד.

34 עפ"י המשנ"ב הג"ל (שיג ס"ק מה). ש"ש"כ פרק טז סעיף יט עמוד רלו, הערה נו, שכתב שבילדים שלא

הגיעו למצוות אין לחוש.

35 ש"ש"כ שיג סעיף ו.

36 משנ"ב סימן שי"ג ס"ק מה.

37 משנ"ב סימן שיג ס"ק מה. ש"ש"כ פרק יא הערה קמו עמוד קמט.

38 ש"ת אורלי"צ ח"ב עמוד רצו.

39 רמב"ם הלכות שבת פרק ז הלכה ו.

40 ש"ש"כ סימן שג סעיף כו.

41 ש"ש"כ פרק יד סעיף נח עמוד ר ובהערה קנג שם.

16 ש"ש"כ סימן שיג סעיף ו. ומשנ"ב ס"ק מה.

17 ש"ש"כ שם.

18 עפ"י שעה"צ סימן שיג ס"ק לב.

19 ש"ש"כ סימן שח סעיף טז, ומשנ"ב ס"ק שח.

20 משנ"ב סימן שח ס"ק עב.

21 ש"ש"כ שי"ג סעיף ו, ובמשנ"ב שם.

22 ש"ש"כ סימן שח סעיף טז

23 ש"ש"כ סימן שטו סעיף ה.

24 ש"ש"כ סימן שיג סעיף ו, ובמשנ"ב ס"ק מה.

25 כנ"ל, וכן אין לחוש מדין אהול, משנ"ב סימן שטו ס"ק כז.

26 ש"ש"כ שי"ג סעיף ו, ובמשנ"ב שם.

27 אחרונים. זאת ועוד, שמחמת כללי ההגינה והזהירות בהם מחברים בהם מראש ולא שעניין זה מחוסר מעשה

כמו שכך הם הוראות היצרן, ועל כן אין בחיבור זה מעשה אומן ומותר לעשותו בשבת. בש"ש"כ (פרק לג סעיף

ט עמוד תקנט), חזו"ע (ח"ג עמ' שעד).

28 ש"ת צ"ח צ"ח ע"ה א"ב.

29 משנ"ב סימן שי"ג ס"ק מה, כדין כיוסי הכלים העשויים לפתיחה וסגירה תדיר. ש"ש"כ פרק כג סעיף 1